

ФИГУРИ НА ЖЕНСКОТО

Снимка: Мартин Стефанов

Худ. оформление: Мартин Стефанов

ХИТЛЕР В РОКЛЯ ИЛИ ЗА ПИЕСАТА НА МАРИЯ

ПАВЛИКОВСКА-ЯСНОЖЕВСКА „ЖЕНА ЧУДО. ТРАГИКОМЕДИЯ В ТРИ ДЕЙСТВИЯ“ ОТ 1938 г.¹

Венеса Начева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, България

E-mail: yknacheva@gmail.com

HITLER IN A DRESS, OR MARIA PAWLIKOWSKA-JASNORZEWSKA'S PLAY A WOMAN OF WONDER. TRAGICOMEDY IN THREE ACTS (1938)

Venesa Nacheva

Sofia University St. Kliment Ohridski, Bulgaria

Abstract: This article analyzes the image of the totalitarian dictator presented in the play *A Woman of Wonder. A Tragicomedy in Three Acts* (1938) by Maria Pawlikowska-Jasnorzewska. The text compares the image of a leader, presented in the farcical-cum-grotesque comedy, with the historical figure Adolf Hitler and traces the connections between the mechanisms of imposing power presented in the play and those used by National Socialists.

Keywords: Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, *A Woman of Wonder. A Tragicomedy in Three Acts*, dictator, Adolf Hitler

Резюме: Статията анализира образа на тоталитарния диктатор, представен в пиесата „Жена чудо. Трагикомедия в три действия“ (1938 г.) от Мария Павликовска-Ясножевска. Текстът съпоставя образа на вождя, представен във фарсово-гротескната комедия, с историческата личност Адолф Хитлер и проследява връзките между представените в пиесата механизми за налагане на власт и тези, използвани от националсоциалистите.

Ключови думи: Мария Павликовска-Ясножевска, „Жена чудо. Трагикомедия в три действия“, диктатор, Адолф Хитлер

Историята на полско-германските отношения съдържа няколко ключови момента, които като предшестваци Втората световна война са важни за пълното разбиране на мащабния военен сблъсък и предхождащите го събития. Конфликтът възниква още през

¹ Изследването е част от научноизследователска дейност, осъществявана по проект „Усещанията за застрашена Европа в културата и литературата на България, Украйна, Полша и Чехословакия“, № КП-06-Н60/2 от 16.11.2021 г. с ръководител доц. д-р Мариета Гиргинова.

XVIII в., когато чрез три подялби на територията на Полша (1772 г., 1793 г., 1795 г.) между Руската империя, Австрия и Прусия тя представа да съществува на картата на света. В поделените части следват процеси, насочени към претопяване на полското национално самосъзнание. Поляците, попаднали под пруско управление, са подложени на германизация на земята и езика. Следва над сто и двадесет годишна организирана борба с цел освобождение от наложените им влияния, която завършва с успех, тъй като на 11 ноември 1918 г. Полша възвръща независимостта си. По този начин краят на Първата световна война бележи началото на възстановената полска държава, наричана още Втора Жечпосполита².

През междувоенния период (1918 – 1939 г.) настъпва нов етап от полско-германските отношения, тъй като двете държави отново застават на враждуващи позиции. Полша се явява защитник на условията от Версайския договор от 1919 г., защото той гарантира признаването на независимостта ѝ, но за Германия, като загубила страна, договърът е неизгоден и тя търси начини за неговото подкопаване. Загубите, които търпи Германия вследствие на Първата световна, са огромни. В страната царят икономическа криза, безработица, глад. Малко по малко през 20-те години на XX в. националсоциалистическата партия на Адолф Хитлер (1889 – 1945 г.) набира все повече симпатизанти сред обеднялото германско общество, което търси изход от кризата. Този процес не е изненадващ, тъй като „междувоенният период е време на утвърждаване на национализми, тоталитаризми и диктатури в много страни в Европа“³ (Puchalska 2017: 179).

Отношението на Хитлер към Полша е нееднозначно. В този период продължават да се развиват традиционно негативните стереотипи, които битуват във всяка от двете страни по отношение на другата, което засилва „чувството за заплахата и взаимна враждебност – не само между държавите, но и между двата народа“ (Popieliński 2016: 270). Враждебната политика на Хитлер спрямо славяните предопределя и тази към поляците. Според него славянските страни пречат на желаното от него германо-австрийско обединение. Негативното му отношение към поляците се засилва и поради факта, че той ги възприема като проводници на френско влияние. След сключен договор между Полша и Франция от 1921 г. Хитлер приема Полша за агресор в териториите на Горна Силезия и Източна Прусия и това е поводът по време на полско-болшевишката война от 1920 г. той да симпатизира на

² Втората полска република, съществувала в периода 1918 – 1939 г. Името подчертава непрекъснатостта с Жечпосполита (Полско-литовска държава или Държава на двата народа 1569 – 1795 г.), унищожена с договора за подялба, сключен между Австрия, Прусия и Русия през втората половина на XVIII век.

³ Всички преводи от полски език в текста са мои, В. Н.

Русия, но след знаменитата победа на Юзеф Пилсудски⁴ в тази война и последващите му военни успехи, бъдещият фюрер започва да оценява милитаристичните възможности на Полша и да преосмисля отчасти политиката си спрямо нея. Хитлер одобрява също и последвалата централизирана политика, която Пилсудски въвежда в Полша след военния преврат (1926 г.), чрез който поема властта в страната. Промяната в отношението на Хитлер спрямо Полша довежда до години на тайни преговори между двете държави (1930 – 1933 г.), след които настъпва за кратко затопляне на техните отношения. През 1934 г. е подписан пакт за ненападение между Германия и Полша, но затоплянето приключва през 1938 г., когато за първи път Германия започва да заявява претенции към Гданското Поморие. В началото на 1939 г. кризата между двете държави се задълбочава с категоричния отказ на Полша да даде Гданск и с отхвърлянето на възможността да запази неутралитет при евентуално нападение на Германия над Франция. Вследствие на това на 26 април 1939 г. Германия прекратява пакта за ненападение. Полша предусеща все по-ясно приближаващата война, за която малко преди смъртта си предупреждава и Пилсудски.

Сред източниците, които дават най-пълни свидетелства за идеите и политическите възгледи на Хитлер, е книгата му „Моята борба“, публикувана за пръв път през 1925 г., в която той споделя моменти от живота си, възприети от самия него за ключови за развитието му, и в която обстойно излага възгледите на националсоциализма. Интересът към книгата непрекъснато нараства след момента на издаването ѝ, като:

По години от „Моята борба“ са продадени следните бройки: през 1925 г. – 9473, през 1926 г. – 6913, през 1927 г. – 5607, през 1928 г. – 3015, през 1929 г. – 7664, през 1930 г. – 54086 (в тази година световната икономическа криза, започнала в САЩ в края на 1929 г., засяга все по-силно Германия и в изборите за Райхстаг на 14 септември 1930 г. нацистите получават 6 409 000 гласове – 18,3% от гласувалите, и 107 депутати при състав на Райхстага от 597 депутати. Все във връзка с кризата тази година е издадено евтино народно издание на „Моята борба“, с което се обяснява скокът в тиража в сравнение с 1929 г.: през 1931 г. – 50 808, през 1932 г. – 90 351, а когато на 30 януари 1933 г. Хитлер получава канцлерския пост, до края на годината са продадени 1 млн. броя. През 1936 г. дори се появява издание на Брайловата азбука за слепи. През 1939 г. общият брой на продадените в Германия екземпляри достига 5 450 000. Последното издание на „Моята

⁴ Юзеф Пилсудски (1867 – 1935 г.) – полски революционер и държавник, ръководител на Полската държава (1918 – 1922 г.), главнокомандващ на Полската армия (1918 г.), първи полски военен маршал (1920 г.) и премиер на Полша (1926 – 1928 г., 1930 г.). Създател на полските легиони от времето на подялбите, ръководител на Полската войска в битката при Варшава от 1920 г., и на авторитарен режим на управление в Полша, известен като режим на „санация“.

борба“ е от 1943 г., а общият брой на продадените екземпляри вече е 9 840 000 (Семков 2016: 12).

Част от основните теми, върху които Хитлер се фокусира в „Моята борба“, са тези за функцията на пропагандата, ролята на гражданите в държавата и сериозните проблеми с намаляването на населението. Тези теми навлизат и в полето на литературата от периода, тъй като:

Междувоеенната драматургия, особено от края на 20-те и през 30-те години, се характеризира със силно участие в социалния и политическия живот. Идването на власт на Хитлер променя Европа, която тогава навлиза в нов исторически период, до такава степен, че художествената литература не остава безразлична към абсурдността на лозунгите, прокламирани от нацистите (Ujma 2017: 150).

Механизмите на контрол на фашистката политика и темата за властта и подчинението са основни теми и в пиесата „Жена Чудо. Трагикомедия в три действия“ (Pawlikowska-Jasnorzewska 1938) на полската междувоенна поетеса и драматург Мария Павликовска-Ясножевска (1894 – 1945 г.). Тя е важен женски глас в междувоенната полска литература. Тъй като е представител на поетическата група „Скамандър“, познаването на драматургичните ѝ творби отстъпва сякаш пред това на поетическото ѝ творчество.

Настоящата статия се фокусира върху образа на Тоталитарния диктатор, представен в пиесата „Жена Чудо. Трагикомедия в три действия“ (1938 г.) от Мария Павликовска-Ясножевска и съпътстващата го пропаганда и политика, подчинени на целта да се унищожи отделната личност и да се институционализира политическият и пропаганден избор. Изследването извежда имплицитно и експлицитно заложените в пиесата сравнения между представения във фарсово-гротесковата комедия образ на лидера с историческата фигура Адолф Хитлер, както и си поставя за цел да проследи връзките между представените в пиесата механизми на налагане на власт и тези, използвани от националсоциалистите.

Първата премиера на пиесата „Жена Чудо. Трагикомедия в три действия“ е в Краков през 1938 г. на сцената на театър „Юлиуш Словацки“. Важна година, в която вилнее „упадъкът на либералните демокрации и триумфалното шествие на диктаторите – време, в което – Европа става кафяво-червена“ (Święcicki 2021). Представянето по това време на подобна пиеса, която засяга въпросите за властта и нейните механизми на контрол, се превръща във „важно събитие, както артистично, така и политическо, което предизвиква

смут в германското посолство и яростна съпротива от германците. Интересно (и многозначително) е, че варшавската премиера на пиесата е в първите дни на войната, през септември 1939 г.“ (Kowalski 2021). Поради споменатите вече проблеми, които пиесата засяга, и фона, на които те се развиват – темата за ниската раждаемост и политиката за нейното контролирано (насилствено) увеличаване, „Жена Чудо“ е възприета за остра сатира към Хитлеровата диктатура.

Кратък обзор върху статута на жената в нацисткото общество и политиката спрямо раждаемостта на Хитлер би позволил по-отчетливо да се открият приликите между реалния фашистки режим в Германия от междувоенния период и представления в полската пиеса режим, въведен от лидера на държавата Правия – Валида Враня.

Ролята на жената е дискутирана тема още в първите години след Първата световна война в германското общество, а проблемът с плодовитостта в междувоенна Германия е широко обсъждан от властта, тъй като се наблюдава безпрецедентен спад в раждаемостта – „през 1932 г. ражданията са по-малко от милион, а над седемстотин хиляди са смъртните случаи, което е вледствие от провала, претърпян през Първата световна война, и последвалата бедност, инфлация, безработица и глад“ (Puchalska 2017: 181). Това довежда до целенасочена политика от страна на Хитлер и неговата партия за сприване с този спад. Търсят се различни начини как да се провокират германските жени да раждат възможно най-много деца, като идеалът за семейство е от четири деца. Създават се редица закони и кампании за пропагандиране на раждаемостта. Самите националсоциалисти се предполага, че трябва да дават пример, но тъй като Хитлер се отказва от това да има семейство, за пример се дава семейството на най-верния му помощник и министър на пропагандата – Гьобелс.

Въпросът за ролята на жената вълнува и полското общество от периода. Това може да бъде ясно видно не само в пиесата „Жена Чудо. Трагикомедия в три действия“, която ще бъде по-обстойно анализирана по-нататък в настоящия текст, но и в други творби на различни автори от периода. За правото на жената върху собственото ѝ тяло говори през 1926 г. Тадеуш Бой-Желенски в книгата си „Ад за жени“, както и Станислав Виткевич (Виткаци) в известната си катастрофична пиеса „Обущари“, писана в периода 1931 – 1934 г. В нея, докато героите обущари разискват накъде върви светът, се появява Княгинята, чиито последни членоразделни думи при спора с останалите са „Само жената може...“ (Witkiewicz 1993: 475), а след това се явява Другарят X, който допълва, че „Матриархатът може да настъпи с течение на времето, но не бива предварително около него да се вдига някаква душна гасконада“ (Witkiewicz 1993: 475).

На база на казаното дотук по отношение на нацистката политика и полските настроения изборът на Ясножовска да представи лидера-диктатор в пиесата си в женски образ може да бъде възприет за провокативен, но и логичен, тъй като жената и нейният статут се превръщат в основна обществена и политическа тема през периода.

Валида Враня е около шестедесетгодишна жена, чиято свръхцел е **увеличаването на раждаемостта** в управлявата от нея държава Правия. Парадоксално на това, тя е представена като несемейна и бездетна, подобно на Хитлер, тя е обрекла себе си в служба на държавата. Заема най-важната длъжност в държавата, макар че заповедите, които издава, и посланията, които изказва, са насочени към това жените да се откажат от кариерите си и да се посветят на семейството. Нещо, в което самата Валида не е добър пример. Опитите ѝ за налагане на тази политика стигат до крайност в момента, в който тя принуждава предствената в пиесата жена пилот, Марфа, професионалист в работата си, да съобщи по националното радио, че се срамува от това, че е работеща жена и да заяви, че това, което тя прави, не е правилно. Макар нежеланието на Марфа да личи дори в гласа ѝ, тя все пак изпълнява заповедта на владетелката и заявява, че:

всеки сержант ... е по-добър ... пилот от мен ... (...) Когато една жена лети, макар че не е добре да го прави, всеки се учудва на това ... сякаш се учудва на летящ (кратък нервен смях) - гардероб или диван ... (...) Защото призиванието на жената е единствено майчинството. Най-подходящото място за нея е домът, тоест кухнята (Pawlikowska-Jasnorzewska 1938: 10).

С бързо темпо и почти задавено Марфа допълва в края на изявлението си „моля, не вървете по моите стъпки! Сестри!“ (Pawlikowska-Jasnorzewska 1938: 10). По този начин Валида очаква, че останалите жени ще разберат колко неправилно е желанието им за кариера и ще се откажат от него. Скоро след изявлението на Марфа самолетът ѝ се разбива и тя губи живота си. Това неочаквано събитие имплицитно внушава идеята за самоубийство, породено от несъгласие и непримирение с казаното от нея по-рано по радиото.

Валида призовава жените да се върнат към женствената си природа и да изпълняват традиционния си дълг към обществото – да бъдат майки, въпреки че самата тя не е никак женствена, дори напротив – „влиза с тежка стъпка (...), в униформа е, с къса пола и високи ботуши, с връзки, с шпори“ (Pawlikowska-Jasnorzewska 1938: 14) и излъчване – „има доста мъжествена глава- и мъжествена ръка“ (Pawlikowska-Jasnorzewska 1938: 11).

Образът на Валида е изключително близък до Хитлер и поради **поздрава „Велика Валида“**, който е въведен в Правия и чрез които гражданите се поздравяват.

Култът към личността, създаден около Валида, е още една прилика с нацисткия лидер и, като цяло, с този механизъм, използван от различни репресивни режими. Пример за това в текста е празнуването на рождения ден на Валида при спазване на по-строги правила, отколкото в неделя – най-важния ден от седмицата за католическата религия. Изравняването на личността на диктатора и светостта, а често и поставянето на личността над сакралното, е черта на едноличната власт, както в пиесата, така и в редица тоталитарни общества.

И въпреки че гражданите се обръщат към нея с различни производни на **думата „майка“**, а и тя самата борави с такива в обръщания си към тях, поведението ѝ все повече я отдалечава от образа на майка на народа. След въведения от Валида закон за ранното омъжване на младите момичета, които не бива да познават бъдещите си съпрузи избрани от държавата, тя е сравнена с дявол, с чудовище. Политиката за насърчаване на раждаемостта в Правия има много общи черти и с националсоциалистическата политика по същата тема. В междувоенния период в нацистка Германия е основана програмата Lebensborn (‘извор на живот’), която по различни начини насърчава раждаемостта и в рамките на която се създава център Lebensborn, който:

Официално е трябвало да бъде място за насърчаване на плодовитостта на членовете на СС, но в действителност всички „расово чисти“ бременни жени от така наречените добри семейства, особено неомъжените жени, са били допускани до центровете, доколкото е възможно. Лебенсборн се радвал на добра репутация и жителите му се грижели за себе си, като извършвали лека работа, подходяща за жени, почивали много, и се възползвали от гарантираните им там оптимална диета и тренировки за майки (Puchalska 2017: 183-184).

Образът на Валида Врана може да се приеме за пълна противоположност на превърналия се в мит образ на полската майка – „жена героиня, способна на невероятни саможертви за доброто на родината, съсредоточена преди всичко върху семейството, а не върху себе си“ (Imbierowić 2012: 430). За разлика от отдадената майка, ръководена от благородство и всеотдайност, както очаква митът, в края на пиесата Валида признава, че омразата към всичко и всички е била това, което винаги я е ръководел, и допълва, че понеже никой не я е заобичал страстно тормози младите жени. Малко преди да загуби властта си,

тя споделя, че „[н]е съм била и не ще бъда никога вече жена“ (Pawlikowska-Jasnorzewska 1938: 35) и допълва, че:

Наричат ме гений! Преувеличение! Измислица! Половината от моя гений – е чуждата глупост! Смешни сте ми, признавам ви чувството за хумор! Не любовта към родината, а омразата към искрените жени, към обичащите и влюбените мъже ме ръководеше!... Отхвърлям всички свои лозунги, в които сама вярвах – искрено вярвах! Чакай... (задъхана, прави пауза) Нека си почина... Чуйте! Удавете грозните момичета, каква полза имат те от живота! Ще се лъжат един друг, както аз излъгах себе си! Или още по-добре, удавете красивите и оставете грозотата да триумфира, мирно и безопасно. Но изминах дълъг път, нали? От миячка, шивачка, учителка, през депутат в чин ефрейтор, достигайки до висшата власт! Je suis faite pour la marche! С тази енергия можех да родя шест синове! Бях хранилище на репродуктивни сили! Но в политиката - освен сила - ми помогна обонянието, обонянието ми е най-доброто! (...) Моето управление – то е илюстрация на поговорката: да искаш означава да можеш! Моето управление е личен резултат; мразя жените, мразя мъжете, мразя изкуството и литературата, мразя националните множества и националните малцинства, мразя цялата ни планета! Моята истина експлодира в този момент - моите тайни резервоари! ... животът ми... (Pawlikowska-Jasnorzewska 1938: 37).

Пиесата „Жена Чудо“ представя още една интересна възможна асоциация с нацистката политика, но с преобърнат ценностен знак. Докато за Хитлер и политиката му **красотата на арийското тяло** е свръхценност, то в пиесата грозотата е издигната на пиедестал, защото според диктаторката: „Красотата е слабост, красотата е поквара, красотата е източник на разногласия!“ (Pawlikowska-Jasnorzewska 1938: 14).

Животът на всички членове на обществото се изменя, когато е ръководен от диктаторско управление, но жената преживява националистичните политики не само емоционално, но и чисто физически, тъй като **тялото** ѝ се превръща в **инструмент на властта**. В междувоенна Германия се активизира популярния за консерваторите през годините слоган на „трите К“, който манифестира трите най-важни ценности – Дете (Kinder), Кухня (Küche), Църква (Kirche) (като в случая на нацистите „църквата“ се свързва по-скоро с идеята за подчинение и смирение пред закона). По тази логика не случайно бракът и майчинството се превръщат в неразривна част от нацистката пропаганда.

Бракът и майчинството са основните проблеми и в пиесата на Ясножевска „Жена Чудо. Трагикомедия в три действия“. Диктаторката на Правия се опитва да увеличи

ХИТЛЕР В РОКЛЯ...

прираста на населението в управляваната от нея държава и въвежда закон, според който всички омъжени жени трябва да имат възможно най-много деца, а на младите неомъжени момичета се зачислят съпрузи, за да могат да създадат поколение. Представените в Правия държавни институции, призовани да контролират споменатия процес, влизат в училище, за да преброят младите момиче и да впишат към тях непознати младежи, за които ще трябва да се омъжат. Такава съдба грози избягалата от тази процедура ученичка Ниника от „Жена Чудо“, която споделя, че:

искат да ми дадат мимолетен импровизиран съпруг, официален любовник: и детето, което родя, ще вземе правителството! Не трябва да мисля за него в бъдеще... като компенсация ми остава почетната титла Госпожа Правия, която ми е позволено да нося до собственото си име! (Pawlikowska-Jasnorzewska 1938: 23).

Тази практика много наподобява споменатата вече реална практика от нацистката политика, в която млади момичета се изпращат в специално създадени лагери Lebensborn, чийто основна цел е осигуряване на условия за раждаемост.

Пиесата представя още един поглед към политиката за раждаемост като въвежда бездетното семейство на Петроника, по-голяма сестра на споменатата вече Ниника, и Норман Гондорови, което търпи различни репресии защото двамата нямат дете. Петроника е учен химик, който е уволнен от работа, тъй като цел на Валида Враня и нейното управление е да покаже, че жените не трябва да имат кариера, а трябва единствено да се грижат за семейството си и да го умножават. Поради тази причина създаденият Синдикат по семейните въпроси изпраща многобройни призовки на Петроника да се яви пред тях с цел разпит относно взетото от нея решение. Химичката няколко месеца избягва това и накрая няколко мъже насила я отвличат от дома ѝ, за да я разпитат, а след това я връщат променена. Смелата допреди разговора Петроника се превръща след него, макар за кратко, в смирена и отчаяна жена. С казаното дотук отново може да се търси връзка между изобразеното в пиесата и нацистката политика, но този път по линия на **контролиращата институция** – Синдикатът по семейните въпроси на Правия наподобява нацисткото Общество на германското семейство. Тези процеси на институционализиране на личния живот на отделната личност са основна характеристика на тоталитаризма, тъй като са израз на „стремеж към подчиняване на сферите на живота, за да се постигне пълен контрол върху тях. Целта е една: гражданинът да се превърне в субект, привърженик на единствената

легитимна идеология. Врагът, разбира се, е свободата и всички нейни проявления“ (Święcicki 2021: 310).

Майчинството е издигнато на пиедестал в Правия и в нацистка Германия и това може да се обясни с факта, че за този тип общества намаляването на населението представлява много сериозна заплаха, защото „[т]оталитарното господство (...) може да възникне само при наличие на свръхмногобройни маси или там, където те могат да бъдат пожертвани, без това да доведе до пагубно намаляване на населението“ (Аренд 1993: 28). Поради това многодетните семейства са наградени и в „двата свята“ по един и същ начин – подаряват им **медали** и им се осигуряват различни **придобивки**. В Правия всяко дете осигурява възможност на бащата да се изкачи по-високо в професията, а самото семейство по социалната стълба. По тази причина многодетният баща Мук заявява, че макар съпругата му да е родила момичета – близнаци, което не е много желателно, все пак „и това е добре и винаги е по-добре от един син, например, защото близнаците, знаете, изкачват в ранга!“ (Pawlikowska-Jasnorzewska 1938: 8). По този начин съседите на Норман и Петроника, Мук и Агатика, които имат четири деца, по законите на държавата могат да разполагат с част от имота на бездетните Гондорови – възможност, от която се възползват. Получават също и медал при раждането, от едната страна на който пише: „Множи се и работи!“ (Pawlikowska-Jasnorzewska 1938: 9), а от другата – „Следвай мъжа си“ (Pawlikowska-Jasnorzewska 1938: 9). Раздаването на медали на многодетни майки всъщност е нацистка практика от 1938 г. Почетният кръст на Германската майка се дава в три варианта „бронзов, сребърен и златен, присъждани съответно за четири, шест или осем деца“ (Wichert 2012: 159).

Многодетните семейства като Мук и Агатика са **новите „важни хора“** – допреди никому известни, а сега – заради децата си, без други заслуги, издигнати в обществото. Те са опозицията на бездетния Норман, който преди преврата на Валида, е бил част от управляващите, вицеминистър на комуникациите, а сега е обикновен комисар. Именно непросветените и обикновените са важни за подобни режими на власт, тъй като те съставляват масата, която е нужна на такъв тип управление:

За възхода на нацисткото движение в Германия и на комунистическото в Европа след 1930 г. е характерно, че те набират своите членове измежду масите – от онзи наглед безразлични хора, към които всички останали партии са изгубили интерес, смятайки ги за прекалено безучастни или непросветени, за да заслужат вниманието им. В резултат на това по-голямата част от членския състав на тези движения е от хора, които допреди това никога не са се проявявали на политическата сцена (Arendt 1993: 28-29).

В немалка част от „Моята борба“ Хитлер разсъждава върху идеята за брака и майчинството, като тези негови разсъждения, както бе споменато, се превръщат в основа на цялостна политика по този въпрос. В книгата си той коментира, че е „[н]еобходимо да се разбере, че и бракът не е самоцел, че и той трябва да служи за по-велика цел – размножаване и съхраняване на вида и расата. Само в това се заключава истинският смисъл на брака. Само в това е великата му задача“ – и допълва, че – „[р]анните бракове са правилни заради това, че само младите съпруги имат достатъчно физически сили да създадат здраво поколение“ (Hitler 2016: 235).

От книгата ясно личи и важноста на **пропагандата** за тоталитарните режими. В нея Хитлер дава насоки каква трябва да бъде тя, за да изпълнява заложените ѝ функции. Според него „[о]т паметивека само вълшебната сила на устната реч е била факторът, задвижвал велики исторически лавини както от религиозен, така и от политически характер“ (Hitler 2016: 110). Тя е от ключово значение за приобщаване на масите към идеите на режима и е начин, чрез които те да бъдат управлявани. Пропагандата е най-мощното оръжие на една власт, защото „[в]сяко движение, което си поставя велики цели, трябва най-старателно да се стреми да не губи връзките си с широките народни маси“ (Hitler 2016: 110). И сякаш като пример за твърдението на Хитлер, че „[к]олкото по-малка е така наречената научна баластра в пропагандата и колкото повече се акцентира върху емоциите на тълпата, толкова по-успешна ще бъде и пропагандата“ (Hitler 2016: 173), се явяват многобройните речи по радиото на Валида, в които тя експлицитно и много яростно обвинява съгражданите си за спада в раждаемостта:

В Правия растежът на населението намалява през последните години! И как можете да спите спокойно? Наранява се Правия! Чия е вината? Ваша! Но вие ще я поправите! (...) Както градинарят забързва плоденето? Като огъва клоните и ги привързва към ствола, така и ние ще огънем за кратко гордите ваши тела, жени! (Pawlikowska-Jasnorzewska 1938: 33-34).

Заедно с пропагандата властта в Правия се укрепва и чрез **непрекъснати подслушвания, доноси и проверки**. Героите почти винаги шептят, когато говорят, и непрекъснато проверяват дали някой не ги подслушва. Живеят в непрекъснат страх от наказание, тъй като са чули, че Валида се преоблича и се движи сред хората, за да разбере какво говорят за нея. Трудно се доверяват едни на други, тъй като всеки може да изкаже

другия, затова и прислужницата на Гондорови, Марята, им припомня, че трябва да се внимава, защото „всеки е задължен да внимава на всяка крачка, ако не е луд!“ (Pawlikowska-Jasnorzewska 1938: 26). Този мотив за непрекъснат страх от това да изразиш свободно собствените си мисли ще бъде обстойно анализиран години по-късно, през 90-те години, от полския нобелов лауреат Чеслав Милош в книгата му „Поробеният разум“, в която той създава термин, описващ този тип държание на хората, живеещи в диктатури – „кетман“.

Като извежда най-характерните (имплицитно и експлицитно проявени) черти на диктаторите и диктатурите в пиесата си „Жена Чудо. Трагикомедия в три действия“, Мария Павликовска-Ясножевска сякаш през увеличителна лупа показва заплахата от набиращите сила процеси на унищожаване на индивидуалността на личността, типични за тоталитарните режими, които „целят не преобразуване на външния свят, не и революционно пренареждане на обществото, а промяна на самата човешка природа“ (Arendt 1993: 210). С детронирането на диктатора обаче в края на пиесата си Ясножевска демонстрира, че никоя система, която репресира човека, не може да издържи дълго, ако всеки бъде достатъчно смел, за да се противопостави на злото, което среща.

Библиография

- Arendt 1993*: Arendt, H. Totalitarizam. Prev. I. Vaseva. Sofiya: Panorama, 1993. [*Аренд 1993*: Арент, Х. Тоталитаризъм. Прев. И. Васева. София: Панорама, 1993.]
- Hitler 2016*: Hitler, A. Mojata borba. Sofiya: IK „VESI“, 2016. [*Хитлер 2016*: Хитлер, А. Моята борба. София: ИК „ВЕСИ“, 2016.]
- Imbierowicz 2012*: Imbierowicz, A. Matka Polka w defensywie? Przemiany mitu i jego wpływ na sytuację kobiet w polskim społeczeństwie. – CEJSH, 2/2012. [date of entering 28.07.2023] < <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-64fb05d9-8344-4b0a97ca-a8dc7288aaa8> >
- Kowalski 2021*: Kowalski, W. Groteskowe rządy groteskowej baby. 2021. [date of entering 28.07.2023] <<https://teatrdlawszystkich.eu/groteskowe-rzady-groteskowej-baby/>>
- Pawlikowska-Jasnorzewska 1938*: Pawlikowska-Jasnorzewska. M., Baba-Dziwo. Tragikomedie w 3 aktach. [date of entering 28.07.2023]. <<http://www.hypatia.pl/web/pageFiles/attachments/848/jasnorzewska-pawlikowska-baba-dziwo-10-66.pdf> >.

- Popieliński 2016*: Popieliński, P. Postrzeżenie i stereotyp Niemca wśród polskiego społeczeństwa. – *Facta Simonidis*, 1 (9)/ 2016. [date of entering 28.07.2023] < file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Popielinski_PL_edited.pdf >
- Puchalska 2017*: Puchalska, J. Brunatne domy. Miejsce kobiet w Trzeciej Rzeszy. 2017. [date of entering 28.07.2023] < https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/51256/puchalska_brunatne_domy_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y >
- Semkov 2016*: Semkov, M., Moyata borba. Predgovor. Sofiya: IK „VESI“, 2016. [*Семков 2016*: Семков, М., Моята борба. Предговор. София: ИК „ВЕСИ“, 2016.]
- Święcicki 2021*: Święcicki, K. *Prawia albo kraj (nie)światnej dyktatury*. – *Didaskalia*, nr 162/ 2021. [date of entering 28.07.2023] < <https://didaskalia.pl/sites/default/files/content/attachments/didaskalia-162.pdf> >
- Ujma 2017*: Ujma, M. Antysemityzm oraz totalitaryzm w świetle twórczości dramatycznej Antoniego Słonimskiego i Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej. – *Acta Humana*, 8/2017.[date of entering 28.07.2023]. <<https://journals.umcs.pl/ah/article/view/5844> >
- Wichert 2012*: Wichert, W. Rola i znaczenie kobiety w życiu społeczno-politycznym III Rzeszy – *Przegląd Zachodniopomorski*, (2) 2012. [date of entering 28.07.2023].< file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/PZ_2012_2.155-169.pdf >
- Witkiewicz 1993*: Witkiewicz, S. Piesi. Prev. D. Lau-Bukovska. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1993. [*Виткевич 1993*: Виткевич, С. Пиеци. Прев. Д. Лау-Буковска София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993.]